

Nova knjiga u izdanju HSK-a: Povijest američkih Hrvata

Mnogo se toga o američkim Hrvatima ipak ne zna, naročito ne o epizodama iz njihove povijesti koje su s vremenom izbljedjele u kolektivnom sjećanju. Od zaborava ih je, međutim, u dobroj mjeri uspio sačuvati Juraj Škrivanić, Dubrovčanin koji se 1886. preselio u SAD.

O Hrvatima u Sjedinjenim Američkim Državama u javnosti se vjerojatno zna više nego o svim drugim hrvatskim iseljenicima. Sama činjenica da žive u najmoćnijoj državi svijeta, koja je još i danas pojam za obećanu zemlju, američkim je Hrvatima davala važnost i ugled u odnosu na sunarodnjake u Kanadi, Australiji pa čak i u Čileu i Argentini, iako su tamošnji Hrvati uspjeli postati dio političke, gospodarske i društvene elite mnogo više od onih u SAD-u.

U Hrvatskoj su dobro poznata imena slavnoga kalifornijskog vinara Miljenka Grgicha, Ante Maglice, konstruktora baterijskih svjetiljki »Maglite«, producenta Branka Lustiga, glumca Johna Malkovicha, člana nekadašnje grupe Nirvana Chrisa Novoselicha, a velik odjek u medijima imao je i izbor Johna Kasicha za guvernera države Ohio 2010. ili postavljanje Capricije Penavic Marshall za šeficu protokola Bijele kuće godinu dana ranije. S pozornošću se prati izbor nekog američkog Hrvata u

Kongres ili Senat, kao i svaka pa i najmanja naznaka da bi neki političar hrvatskog podrijetla mogao postati kandidat za američkog predsjednika.

Mnogo se toga o američkim Hrvatima ipak ne zna, naročito ne o epizodama iz njihove povijesti koje su s vremenom izbljedjele u kolektivnom sjećanju. Od zaborava ih je, međutim, u dobroj mjeri uspio sačuvati Juraj Škrivanić, Dubrovčanin koji se 1886. preselio u SAD i 1891. pokrenuo Napredak, prve hrvatske novine na istoku te zemlje. Škrivanić je od 1909. do 1916. pisao »Povijest američkih Hrvata« čiji je rukopis donedavno bio nepoznat, a sačuvan je u Škrivanićevoj bogatoj zbirci koja se od 1968. čuva na Sveučilištu u Seattleu. »Povijest američkih Hrvata« izdao je i prošlog tjedna promovirao Hrvatski svjetski kongres, a riječ je o prvom djelu o povijesti Hrvata u SAD-u, koje je u većoj mjeri kronika, ljetopis ili zbirka novinskih reportaža, a manje historiografski rad.

»Da moja povijest bude pristupna i širim slojevima, pisao sam istu više pučki i nijesam se strogo držao pravila historiografije«, napisao je Škrivanić u uvodu knjige u kojoj daje širok uvid u svakodnevni život američkih Hrvata i djelovanje njihovih udruga, a uglavnom je riječ o zbivanjima kojima je svjedočio iz prve ruke, što njegovu djelu daje autentičnost i neposrednost. No, vlastitu ulogu u aktivnostima američkih Hrvata sveo je na minimum, iako je bio jedan od ključnih promotora iseljeničkog organiziranja.

O početku hrvatske nazočnosti u SAD-u Škrivanić ne govori puno i ne donosi neke senzacionalne podatke. Tako ne spominje indijansko pleme Croatan za koje postoji teza da su potomci hrvatskih brodolomaca i lokalnih Indijanki, što je gotovo nezaobilazan podatak u gotovo svim novijim djelima o povijesti američkih Hrvata.

Kao prvog Hrvata u Americi spominje Marka Pavlića iz Dalmacije kojeg su Španjolci zvali Marco Polo. On se prije 1700. naselio u Kaliforniji, koja će Hrvatima biti najprivlačnija američka država, posebno otkako su 1848. otkrivena velika nalazišta zlata.

Iste godine u Kaliforniju u potragu za srećom dolazi Nikola Barović iz Janjine na Pelješcu. Doplovio je u New York iz Bakra brodom »Fanica« na kojem se vijorila netom inaugurirana hrvatska trobojnica, a osim što je tragao za zlatom, 1857. u San Franciscu je osnovao Slavjansko-ilirsko dobrotvorno društvo. U tom je gradu još 1852. osnovano Slovinsko-ilirsko društvo, 1871. u Brooklynu Slavjanski klub, a mnoge udruge imale su austrijsko ime.

Netrpeljivost prema Austriji odnosno Austro-Ugarskoj jedno je od glavnih obilježja Škrivanićeva djela.

»Da nije bilo austrijanizma među američkim Hrvatima, danas hrvatska narodnost u Sjedinjenim Državama bi stajala uzporedno sa ostalim prosvjetljenim narodnostima«, tvrdi Škrivanić, u čemu možda ima i pretjerivanja, no takav stav potpuno je u skladu s tadašnjim vremenom. Time se, osim toga, SAD kao zemlja slobode postavlja kao protuteža državama koje su u to vrijeme Hrvatsku držale u pokornosti. Škrivanić je to jasno izrazio u govoru iz 1898. u kojem je kazao: »U Hrvatskoj, u našoj domovini je veleizdajnik i buntovnik svaki onaj, koji slavi i štuje svoju narodnost; u Americi, u tuđini vi

ste sami gospodari i slobodni, da činite po svojoj volji i želji u tom pogledu kako hoćete, dapače, Američani štiju vašu narodnost što vam je sasvim u vlastitoj domovini zabranjeno.«

S druge strane, Škrivanić ističe suradnju Hrvata s ostalim slavenskim narodima, posebice Česima, Slovacima i Poljacima čije su se organizacije međusobno pomagale i surađivale. Kao veliku slavensku pobjedu Škrivanić opisuje sprječavanje pokušaja mađarskih iseljenika da u Clevelandu 1902. podignu spomenik Lajosu Kossuthu čije je geslo bilo »sloboda Mađarima, ropstvo Slavenima«.

Kao katolici, Hrvati su bili upućeni i na suradnju s ostalim katoličkim narodima, tako da su u nedostatku vlastitih crkava odlazili u njemačke, talijanske i irske, a grkokatolici u rusinske. Velik se dio Hrvata, međutim, asimilira, a jedan od glavnih razloga bilo je nepostojanje hrvatskih škola.

Do preporoda američkih Hrvata i njihove organizacije u društva s hrvatskim imenom dolazi devedesetih godina 19. stoljeća kad uz Dalmatince, Istrane i Primorce zbog nepovoljnih političkih i gospodarskih prilika preko »široke mlake« u većoj mjeri odlaze i Hrvati iz Banske Hrvatske.

No, poticaj udruživanju bio je i zakon koji je 1882. uveo restrikcije za doseljenike, donesen u atmosferi straha Amerikanaca da će ih stranci preplaviti. Česti su bili i fizički napadi, pa i krvavi sukobi, što je iseljenike natjeralo da se drže zajedno i obrane vlastite interese.

»Do godine 1890. američki Hrvati, oblo govoreći, ne imadjahu ništa. Niti jednog društva pod hrvatskim imenom, niti jednu novinu, a kao Hrvati nigdje bijahu priznati«, piše Škrivanić, koji devedesete godine uspoređuje s vremenom ilirskog preporoda, a organizatore američkih Hrvata, među kojima je bio i sam, naziva »američkim ilircima«. Upravo je Škrivanić 1891. u Hobokenu u New Jerseyju pokrenuo prve hrvatske novine Napredak s programom buđenja hrvatske narodne svijesti i zagovaranja bratske sloge između Hrvata i Srba. Prvi broj tiskao je u češkoj tiskari u New Yorku, a nakon Napretka slijedile su i novine Hrvatska zora, Chicago, New Yorške hrvatske novine, Slavjanska sloga, Danica, Sloboda.

Prva hrvatska udruga osnovana je ipak godinu dana prije 1890. u Chicagu, no u nazivu nije imala hrvatsko ime. Bio je to Klub Strossmayer, nazvan u čast đakovačkog biskupa koji će u kasnijim godinama često priskakati u pomoć američkim Hrvatima. Središte američkih Hrvata postat će grad Allegheny (od 1907. dio Pittsburgha), gdje 1893. nastaje pjevačko društvo Berislavić i tamburaški zbor Vila, a 1894. se osniva hrvatska crkvena općina i u jednoj kući uređuje hrvatska crkva Sv. Nikole. Prvog župnika, Josipa Dobroslava Božića, poslao je biskup Strossmayer, no iseljene Hrvate to nije sprječavalo da jednako tako štiju i Strossmayerova dugogodišnjeg suparnika Antu Starčevića. U Allegheniju se 1894. osniva i društvo »Dr. Ante Starčević« koje će biti jezgra krovne udruge američkih Hrvata, Hrvatske zajednice (danas Hrvatska bratska zajednica) nastale 1894. spajanjem šest hrvatskih društava s 300 članova radi međusobne potpore u slučaju bolesti i nesreće. Na prvu konvenciju brzojave šalju i Strossmayer i Starčević, koji poručuje: »Jedino u slozi i radu je spas Hrvata.«

Osnutak Hrvatske zajednice bio je poticaj daljnjem organiziranju Hrvata kojih je s vremenom bilo u svim dijelovima SAD-a, pa su Zajednicu 1901. činila 142 društva s 8738 članova. Nakon Kalifornije, Hrvata je najviše bilo u Pennsylvaniji, posebno u Pittsburghu, Allegheniju i Steeltonu, gdje su uglavnom radili u željezarama, ljevaonicama i rudnicima. Hrvatima u Lousiani centar je bio New Orleans, gdje su se bavili trgovinom, izlovom kamenica i pomorstvom, u Illinoisu su radili u talionicama željeza, kamenolomima i tvornicama, dok su u New Yorku, osim u tvornicama, posao tražili i na brodovima i u lukama, uglavnom na istovaru robe iz vlakova i parobroda. U državi Washington poznatoj po preradi lososa Hrvati su bili dobrodošli kao ribari, u Coloradu kao rudari, jednako kao i o Ohio i Montani.

Težak rad u rudnicima i tvornicama međutim nije bio ono na što su Hrvati bili navikli, jer su u svojoj domovini uglavnom bili ratari, stočari i drvodjelci. Stoga je bilo pokušaja da se za Hrvate osnuju posebne naseobine gdje bi se bavili onim što najbolje znaju. Prvi neuspjeli pokušaj bio je 1890. kad je bankarska tvrtka Missler i Krimmert kupila od države golem komad zemljišta u Texasu i prozvala ga Misslertown te ondje naselila nekoliko hrvatskih i slovenskih obitelji koje se, međutim, nisu snašle, pa su se brzo odselile i svoja mjesta prepustile Nijemcima. Više uspjeha imala je inicijativa Dragutina Kuharića, vlasnika tvornice palica i štapova u New Yorku, koji je svoje zamisli iznio u hrvatskim novinama, a 1897. na konvenciji Hrvatske zajednice kazao da već ima 800 Hrvata spremnih formirati hrvatsku naseobinu te kako se pobrinuo i za financijere.

Hrvatska zajednica Kuhariću nije mogla dati službenu pomoć koju je očekivao, ali mnogi istaknuti članovi dali su mu potporu kao pojedinci. Kuharić je sam odabrao mjesto za hrvatsku naseobinu u dolini Shenandoah kod Globevillea u Coloradu. Dolina je prozvana Croatian valley, a sagrađeno je stotinjak kuća koje su uz rok isplate od 10 godina dodijeljene najsiromašnijima. Novo naselje prozvano je Croattown, a prema pravilima, naseliti se mogao svaki Hrvat koji može u roku godine dana kupiti nekretnine u vrijednosti od 100 dolara. Na žalost, Škrivanić ne donosi podatke što je dalje bilo s Croattownom, jedino doznajemo za Kuharićevu tužnu sudbinu – nakon što je 1900. u samoobrani ubio susjeda, osuđen je na doživotnu kaznu zatvora. Škrivanić u svom djelu ističe zasluge mnogih istaknutih američkih Hrvata. Među njima je Josip Marohnić, koji je u Allegheniju otvorio prvu hrvatsku knjižaru, 1899. priredio knjigu »Povijest Sjedinjenih Država«, a u pjesničkoj zbirci »Amerikanke« »opjevao sve hrvatske i američke velikane«. U knjizi se spominje i Nikola Tesla kojem, po Škrivanićevim riječima, »bijaše pružena prilika, da svojim genijem podigne čitavu revoluciju električnome svijetu«. Nezaobilazno mjesto imaju i prvi hrvatski svećenici, uz Josipa Dobroslava Božića to je i Franjo Glojnarčić te Bosiljko Bekavac u čije je vrijeme 1901. u Allegheniju sagrađena crkva Sv. Nikole, najstarija hrvatska crkva u SAD-u sačuvana do danas, koju su Amerikanci prozvali »hrvatskom katedralom«.

Uza sve zasluge, Škrivanić Božiću predbacuje klerikalizam koji je doveo do podjela u iseljeničkoj zajednici. Na Božićev prijedlog tako je 1895. prihvaćeno da se društvo »Dr. Ante Starčević« preimenuje u »Sveto Srce Isusovo«, a iz prostorija je uklonjena ne samo Starčevićeva, nego i Strossmayerova slika. Svećenici su ipak imali pozitivnu ulogu u očuvanju hrvatske svijesti jer su se uz crkve počele osnivati i hrvatske škole, a nekoliko svećenika od 1905. nabavilo je glagoljske misale i

počelo mise služiti na staroslavenskom. Najveća vrijednost Škrivanićeve knjige upravo su ti sitni, naoko nevažni detalji koji upotpunjuju mozaičnu sliku života američkih Hrvata od prije stotinjak godina. Uz istaknuta imena iseljenika mnogo je više običnih malih ljudi poput Petra Šegine, koji je 1900. stigao u New York preodjeven u ženu, s putovnicom na ime Tereza Matišnić. Na preslušavanju je toliko oduševio istražitelje iskrenim priznanjem kako je pobjegao od vojske da su mu dopustili da se iskrca i nastani kod svoje tete u Connecticutu. No, Škrivanić donosi i potpuno drukčiji slučaj kad su se Hrvati istakli u američko-španjolskom ratu 1898., posebno u bitkama kod Manile i na Kubi.

»Sjetite se da je ova zemlja vaša nova domovina... Ovo je vaša kuća i ognjište, vaša je sveta i domoljubna dužnost, da istu branite.... Hrvati, budite dostojni potomci slavni vam predja! Kukavština nikad nije bila svojstvo Hrvata«, pisalo je u pozivu nakon kojeg se stotine Hrvata dobrovoljno javilo u američku vojsku. Jedan od njih, Ernest Sunzenić iz Istre, unatoč snažnoj paljbi španjolskih vojnika, uspio je prerezati telegrafsku žicu koja je spajala Kubu s preostalim španjolskim posjedima u Antilima i postao junak svih američkih novina.

Vrlo plastično Škrivanić je opisao razne hrvatske proslave, poput Slavenskog dana u San Franciscu 1894. kad su Hrvati u manifestaciji sudjelovali i s alegorijskim kolima u kojima su se vozili likovi Strossmayera, Starčevića, Nikole Šubića Zrinskog, kralja Zvonimira i Ivana Gundulića. Velik događaj bilo je i gostovanje Milke Trnine u Pittsburghu 1900. kad se slavna operna pjevačica sastala s čelnicima hrvatskih udruga, ali i radnicima da bi se upoznala s njihovim životom. Zanimljivo je da su američki Hrvati tisućitu godišnjicu krunidbe kralja Tomislava proslavili još 1903., jer se smatralo da je Tomislav na vlast došao 903, a iste godine tijekom nemira u Hrvatskoj koji su doveli do pada bana Khuena Hedervarija došlo je do spaljivanja mađarske zastave u Allegheniju. Škrivanić je detaljno opisao i tragedije američkih Hrvata poput stradavanja u brodolomima i olujama, pogibije radnika u štrajkovima i velikog potresa u San Franciscu 1906. koji je potaknuo Hrvate na pomoć sunarodnjacima što su ostali bez domova. Zlatno doba američkih Hrvata prema Škrivaniću trajalo je između 1902. i 1907. kad je u SAD-u živjelo oko pola milijuna hrvatskih iseljenika. Pad počinje 1907. izbijanjem gospodarske krize koja je mnoge od njih natjerala na povratak u Hrvatsku, a ugasila je i Škrivanićeve novine Napredak.

Svoju knjigu Škrivanić je zaključio događajima s početka »Europskog rata«, kako naziva Prvi svjetski rat u koji se SAD uključio tek 1917. Hrvatske organizacije, kao i srpske i slovenske, u potpunosti daju potporu osnutku zajedničke jugoslavenske države, što je potvrđeno na Jugoslavenskom saboru u Chicagu 1915. Na žalost, tu se Škrivanićev rukopis prekida pa nedostaju dragocjeni podaci o sudjelovanju Hrvata u američkoj vojsci, doprinosu hrvatskih iseljenika stvaranju Jugoslavije i o razočarenjima u novu državu. No, minuciozan prikaz razdoblja u kojem se ustrojavaju hrvatske iseljeničke organizacije u SAD-u već je važan doprinos boljem poznavanju povijesti hrvatskog iseljeničtva.

Marijan Lipovac, Vjesnik